

ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม (Interculturalism)

หลักการของปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม

แนวคิดปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม มาจากภาษาอังกฤษ Interculturalism และ Interculturality แม้ว่าจะมีความหมายเหมือนกันแต่นัยยะของการใช้ต่างกัน กล่าวคือ คำว่า Interculturalism อาจเทียบได้เป็น “ลัทธิปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม” มักจะใช้เพื่อสร้างนโยบายทางการเมืองและสังคมที่มุ่งเน้นการจัดการความหลากหลายผ่านการมีปฏิสัมพันธ์และสร้างค่านิยมร่วมกัน เป็นการทำให้ปฏิสัมพันธ์วัฒนธรรมปรากฏขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ในขณะที่ Interculturality หรือ สภาวะแห่งปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม หมายถึงกระบวนการ เจือปน หรือ สภาพที่เป็นอยู่ของการแลกเปลี่ยน การสื่อสารสนทนา และการเจรจาระหว่างวัฒนธรรมเพื่อสร้างความสมานฉันท์ (Dai & Chen, 2015)

แนวคิดเรื่อง “ลัทธิปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม” (Interculturalism) เกิดขึ้นเพื่อตอบโต้และสะท้อนปัญหาที่เกิดขึ้นกับนโยบายพหุวัฒนธรรม (policies of multiculturalism) เพราะล้มเหลวในการเคารพความเท่าเทียมทางสังคมและวัฒนธรรม และผลิตซ้ำมายาคติเกี่ยวกับความเป็นเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ซึ่งทำให้เกิดการแบ่งแยกกีดกันมากขึ้น เห็นได้จากการส่งเสริมความเป็นชาติและลดทอนวัฒนธรรมอื่นที่มีบทบาทในสังคม (Ibanez & Sáenz, 2006; Nagle, 2009; Rappaport, 2005) ทำให้เกิดความคิดเรื่อง “ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม” ที่สนใจการยอมรับวัฒนธรรมอื่นที่ดำรงอยู่ในสังคมเดียวกัน ซึ่งได้รับความสนใจอย่างมากในประเทศสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะกลุ่มเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิของชนเผ่าพื้นเมือง ช่วงปี ค.ศ.2003 เป็นต้นมา การทบทวนเรื่อง “อัตลักษณ์” ที่สัมพันธ์กับความหลากหลายทางวัฒนธรรมเริ่มเป็นโจทย์ใหญ่ในวงวิชาการ (Ibanez & Sáenz, 2006) ทั้งนี้ การอยู่ร่วมกันของผู้คนหลากหลายอัตลักษณ์ในสังคมหนึ่ง มิใช่เพียงการมีอยู่ของ “พหุวัฒนธรรม” แต่การอยู่อย่างมีปฏิสัมพันธ์ มีความเคารพและปฏิบัติต่อกันอย่างเท่าเทียมยังเป็นเรื่องสำคัญ ดังนั้น ความคิดปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมจึงมุ่งเน้น “ความเข้าใจต่อกัน” ของคนที่แตกต่าง โดยการเชื่อมโยงและส่งเสริมการสนทนาและการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นชาติพันธุ์ ศาสนา เพศสภาพ ช่างวัย และฐานะทางเศรษฐกิจ

Chénard (2021) กล่าวว่าในทศวรรษ 1980 รัฐควิเบกของประเทศแคนาดา เริ่มสนใจเรื่องปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในฐานะเป็นเครื่องมือสำหรับการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม โดยเฉพาะผู้อพยพจากต่างชาติที่เดินทางเข้าไปอยู่แคนาดามากขึ้นซึ่งต้องเผชิญหน้ากับคนที่อยู่มาดั้งเดิม ฐานคิดของปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมวางอยู่บนพื้นฐานที่ว่า “ความเสมอภาคระหว่างวัฒนธรรม” โดยแยกเรื่องศาสนาออกจากพื้นที่สาธารณะ ในเวลานั้น รัฐต่าง ๆ ในแคนาดามี

นโยบายและมาตรการเกี่ยวกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมไม่เหมือนกัน บางแห่งใช้แนวคิดเรื่อง “พหุวัฒนธรรม” โดยให้มีการใช้ภาษาฝรั่งเศสควบคู่ไปกับภาษาอังกฤษซึ่งปรากฏชัดตั้งแต่ปี ค.ศ.1971 ทำให้เกิดนโยบายทวิวัฒนธรรม (biculturalism) อย่างไรก็ตาม รัฐควิเบกให้ความสำคัญกับเรื่องปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมต่างไปจากรัฐอื่น โดยเน้นการสนับสนุนชนกลุ่มน้อยให้มีส่วนเป็นพลเมืองและส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ในช่วงปี ค.ศ.2006-2007 การอพยพของคนต่างชาติเข้าไปอยู่ในรัฐควิเบกคือเรื่องใหญ่ ทำให้เกิดการผลักดันนโยบายปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมอย่างจริงจัง ทั้งนี้การใช้ภาษาร่วมกันในที่สาธารณะยังคงยึดภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษากลาง รวมถึงการมีค่านิยมหลักร่วมกัน ได้แก่ความเสมอภาคทางเพศและการไม่นำเอาศาสนา มาแบ่งแยกกีดกัน

ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในการขับเคลื่อนสังคม

การจัดการความหลากหลายในฐานะพลังเชิงบวก มิใช่ความขัดแย้งหรือเป็นอุปสรรค คือ ใจที่สำคัญในสังคมโลกในคริสต์ศตวรรษที่ 21 ดังนั้นการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่ คล่องตัว สั้นไหว ยืดหยุ่น และเคารพซึ่งกันและกัน คือเรื่องสำคัญที่รัฐสมัยใหม่ต้องพิจารณา มิใช่ ตอกย้ำขอบเขตวัฒนธรรมที่แบ่งที่ตายตัว เมื่อปี ค.ศ. 1997 นักปรัชญาชาวอเมริกัน Martha Nussbaum (1997) เขียนหนังสือเรื่อง Cultivating Humanity กล่าวถึงปฏิสัมพันธ์ทาง วัฒนธรรมในฐานะเป็นการอยู่ร่วมโลกเดียวกันของมนุษย์และการประสานสนทนาอย่างเข้าใจกัน Nussbaum เน้นย้ำว่าสถาบันการศึกษาต้องเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนพร้อมจะเป็น “พลเมือง โลก” โดยปราศจากการแบ่งแยกกีดกันทางวัฒนธรรม หัวใจของการสร้างผู้เรียนให้เข้าใจสิ่งเหล่านี้ ต้องคำนึงถึง 3 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) การตรวจสอบตนเองอย่างมีวิจารณญาณ (Critical Self-Examination) เรียนรู้การวิเคราะห์และการใช้เหตุผล ปฏิเสธที่จะอยู่ใต้อำนาจสั่งการ (2) ตระหนักถึงความเป็นพลเมืองโลก (World Citizenship) ส่งเสริมให้ผู้เรียนมองตนเองเป็นมนุษย์ คนหนึ่งที่มีความผูกพันกับผู้อื่นด้วยสายสัมพันธ์แห่งการยอมรับและความห่วงใย พร้อมกับส่งเสริม ให้เข้าใจสถานการณ์ของโลก สิทธิมนุษยชน และวัฒนธรรมที่หลากหลายและ (3) ส่งเสริมการมี จินตนาการ สนับสนุนให้ผู้เรียนเข้าใจอารมณ์ความรู้สึกของผู้อื่น เห็นอกเห็นใจผู้อื่นผ่านงาน วรรณกรรม บทกวี นิทาน ดนตรี งานศิลปะที่มาจากหลายวัฒนธรรม

Nussbaum (1997) ยังสนับสนุนให้สถาบันการศึกษามีเสรีภาพในเปิดการเรียนการสอน เกี่ยวกับชาติพันธุ์ เพศสภาพ เพศวิถี และความหลากหลายทางวัฒนธรรม เพราะความรู้เหล่านี้ช่วยให้ เกิดการเรียนรู้ประสบการณ์ของมนุษย์พร้อมกับได้พัฒนาความคิดเชิงวิพากษ์ที่มีต่อระบอบ อำนาจที่มักปิดกั้นและมองข้ามชีวิตคนชายขอบ นักวิชาการด้านนโยบายสังคม Hans van Ewijk (2010) กล่าวว่าความรับผิดชอบทางสังคมจะต้องส่งเสริมให้ชุมชนและเครือข่ายภาคประชาสังคม สนับสนุนสมาชิกกลุ่มที่อยู่ชายขอบ ชุมชนท้องถิ่นที่ประกอบด้วยคนหลายเชื้อชาติและวัฒนธรรม

ควรส่งเสริมซึ่งกันและกัน ในเชิงนโยบายด้านสวัสดิการสังคมต้องเปลี่ยนวิธีคิดและวิธีทำงานไปสู่ความร่วมมือแบบไตรภาคีระหว่างภาครัฐ เอกชน และประชาสังคม Stuopyté & Demidenko (2024) เสนอความคิดเรื่อง “งานสังคมสงเคราะห์ข้ามวัฒนธรรม” (Intercultural Social Work) โดยอธิบายว่านักวิชาชีพด้านสังคมจำเป็นต้องพัฒนาทักษะการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม และทำความเข้าใจภูมิหลังทางวัฒนธรรม ศาสนา และเชื้อชาติของกลุ่มคนที่เข้ามาใช้บริการจากรัฐ โดยเฉพาะการเข้าใจอคติของตนเอง เรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมที่แตกต่างกันเพื่อหลีกเลี่ยงการเหมารวม พร้อมทั้งตระหนักถึงความไม่เท่าเทียมกันเชิงระบบ ปัญหาการเหยียดเชื้อชาติ และการกีดกันทางสังคม

นักสตรีนิยมชาวเอกวาดอร์ Catherine E. Walsh (2020, 2023) กล่าวว่าปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมเชิงวิพากษ์ ไม่ใช่แค่การยอมรับความหลากหลาย แต่ยังเป็นกระบวนการทางสังคมและการเมืองที่ขับเคลื่อนจากระดับล่าง มีเป้าหมายเพื่อทำลายโครงสร้างของระบบเหยียดเชื้อชาติและเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจที่ตกทอดมาจากยุคอาณานิคม เพื่อฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรมของคนพื้นเมืองที่เคยถูกกดทับมานาน เช่นเดียวกับ Nussbaum (1997) ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษา Walsh (2020) เห็นว่าการศึกษาคือพื้นที่แห่งการต่อต้านขัดขืน (space for defiance) ทำให้สนใจการปฏิรูปการเรียนรู้ โดยเปลี่ยนไปเน้นการสอนความรู้ท้องถิ่นและประสบการณ์ของคนระดับล่าง สนับสนุนให้ท้องถิ่นสร้างวิถีชีวิตของตัวเอง ขณะเดียวกันทำลายโครงสร้างสถาบันแบบวัฒนธรรมชาติที่ทำให้เกิดการกีดกัน จะเห็นว่ากลุ่มประเทศลาตินอเมริกามักให้ความสนใจกับการปลดแอกจากอาณานิคมตะวันตกและหันมาส่งเสริมแนวคิดปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม Cinzia Picicocchi (2015) กล่าวว่ารัฐบาลโบลิเวียและเอกวาดอร์ เริ่มบรรจุความคิดปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในรัฐธรรมนูญตั้งแต่ปี ค.ศ. 2008 องค์การยูเนสโกได้รับรองอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองและส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรมในปี ค.ศ. 2005 โดยสนับสนุนความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมต่าง ๆ อนุสัญญานี้ปกป้องวัฒนธรรมจากการถูกทำให้เหมือนกันหมดภายใต้อำนาจโลกาภิวัตน์ ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างสันติภาพโลก

ปัจจุบันอังกฤษกำลังเผชิญกับความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่รุนแรง ทั้งแรงงานต่างด้าว นักศึกษาต่างชาติ และผู้ลี้ภัยการเมือง รัฐบาลอังกฤษจึงหันมาสนใจแนวคิดปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม โดยนำไปปฏิบัติอย่างชัดเจนภายใต้นโยบาย “ความสามัคคีในชุมชน” (Community Cohesion) แทนที่จะมองกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ว่ามีอัตลักษณ์คงที่และไม่เปลี่ยนแปลง แต่เปลี่ยนไปมองในมิติท้องถิ่นที่ผู้คนแลกเปลี่ยนสื่อสารข้ามวัฒนธรรมตลอดเวลา นโยบายจึงหันไปสู่การผลักดันส่งเสริมให้คนในท้องถิ่นมีโอกาสทำงานร่วมกัน อย่างไรก็ตาม การศึกษาของ Pier-Luc Dupont, Thomas Sealy & Tariq Modood (2023) กล่าวว่าแนวคิดเรื่องปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมไม่สามารถแทนที่แนวคิดเรื่องพหุวัฒนธรรมได้อย่างสมบูรณ์ ในทางปฏิบัติ ภาค

ประชาสังคมและภาคการเมืองย่อมใช้ทั้งสองแนวคิดควบคู่ไปด้วยกันเพื่อสร้างนโยบายและขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงในบริบทต่าง ๆ กล่าวคือ แนวคิดพหุวัฒนธรรมยังคงมีความสำคัญในระดับรัฐ เพื่อใช้แก้ไขปัญหาลำเอียงเชิงโครงสร้าง ปกป้องสิทธิทางกฎหมาย และสร้างความมั่นใจว่าชนกลุ่มน้อยจะได้รับความเท่าเทียม ในขณะที่แนวคิดปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือเชิงปฏิบัติการในบริบทท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีในชีวิตประจำวัน ขจัดอคติซึ่งกันและกัน และสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ตารางเปรียบเทียบพหุวัฒนธรรมกับปฏิสัมพันธ์วัฒนธรรม

ลักษณะ	พหุวัฒนธรรม (Multiculturalism)	ปฏิสัมพันธ์วัฒนธรรม (Interculturalism)
จุดเน้น	รับรู้ถึงความต่างทางวัฒนธรรม แต่ ละกลุ่มมีสิทธิและการอนุรักษ์ วัฒนธรรมของตัวเอง	เน้นการสื่อสาร สนทนา แลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม
การปฏิบัติ	กฎหมายระดับชาติกล่าวถึงความ เสมอภาคอย่างกว้าง ๆ	ระดับท้องถิ่นมีกลไกความ ร่วมมือทางวัฒนธรรมที่ชัดเจน
ความคิดทางอัตลักษณ์	อ้างอัตลักษณ์กลุ่มที่ชัดเจนตายตัว	อัตลักษณ์มีลักษณะยืดหยุ่นและ ปรับเปลี่ยนได้
ข้อเสีย	คนแต่ละกลุ่มแยกตัวเองออกจากกัน ในลักษณะต่างคนต่างอยู่	ความไม่เท่าเทียมและอคติเชิง โครงสร้างอาจซ่อนเร้นอยู่

มานุษยวิทยากับปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม

Gunther Dietz (2009, 2017) อธิบายว่าแนวคิดปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในการศึกษา มานุษยวิทยา มุ่งเน้นไปที่ความสัมพันธ์ที่มีพลวัต มีการเจรจา และมักเต็มไปด้วยความขัดแย้ง ระหว่างกลุ่มที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เห็นการเปลี่ยนแปลงซึ่งกันและกัน เห็นอำนาจที่ เคลื่อนที่ไปตลอดเวลา ไม่ใช่เพียงแค่การอยู่ร่วมกันแบบ “พหุวัฒนธรรม” แต่ต้องมีความร่วมมือ มี กระบวนการแบบต่างตอบแทน และการรวมกลุ่มทางสังคมที่ชัดเจน โดยเฉพาะคนกลุ่มใหญ่ใน สังคมต้องมีปฏิสัมพันธ์อย่างเป็นรูปธรรมกับชนกลุ่มน้อยหรือคนชายขอบ นอกจากนั้น ปฏิสัมพันธ์ ต้องขับเคลื่อนด้วยบริบท เมื่อเวลาและเงื่อนไขเปลี่ยนไป ปฏิสัมพันธ์ทั้งหลายย่อมจะไม่เหมือนเดิม ทำให้วัฒนธรรมมีลักษณะทับซ้อน ผสมผสาน เชื่อมโยงและหลอมรวมกัน ไม่มีสิ่งที่เรียกว่า “แก่น แท้วัฒนธรรม” ในแต่ละภูมิภาคล้วนมีวิธีการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่ต่างกัน โดยไม่ จำเป็นต้องมีมาตรฐานหรือแบบแผนสากลที่ตายตัว ขึ้นอยู่กับประวัติศาสตร์ ระบบเศรษฐกิจ และ รูปแบบทางการเมืองของท้องถิ่น เห็นได้จากการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมในกลุ่มประเทศลาติน

อเมริกาซึ่งเคยถูกเอารัดเอาเปรียบจากลัทธิอาณานิคมตะวันตก ประเทศลาตินอเมริกาจึงให้ความสำคัญกับสิทธิของชนพื้นเมือง ในขณะที่กลุ่มประเทศในยุโรปสนใจความแตกต่างของอัตลักษณ์และไลฟ์สไตล์

นักมานุษยวิทยา Joanne Rappaport (2005) กล่าวว่า การส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมประกอบด้วย 3 ส่วน คือ (1) วิธีการเชื่อมโยงกัน (method of connection) (2) ปรัชญาทางการเมืองที่มุ่งสร้างความเป็นพลเมืองของชนพื้นเมือง (indigenous citizenship) และ (3) การท้าทายมานุษยวิทยาแบบดั้งเดิม ซึ่งเน้นเรื่องการสร้างคำอธิบายเชิงทฤษฎี เปลี่ยนไปสู่การการสนทนอย่างมีส่วนร่วมและการวิจัยแบบร่วมมือกับคนพื้นเมือง Rappaport (2005) กล่าวว่ากลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมืองในโคลอมเบียล้วนมีบทบาทสำคัญในการสร้างความหมายทางวัฒนธรรมของประเทศ ดังนั้น รัฐบาลโคลอมเบียจำเป็นต้องสนทนากับภูมิปัญญา ความคิด โลกทัศน์ และวัฒนธรรมของคนท้องถิ่นที่หลากหลาย ตัวอย่างกรณีสภาชนพื้นเมืองประจำภูมิภาคเกคา (Regional Indigenous Council of Cauca -CRIC) เป็นองค์กรของตัวแทนผู้นำชนพื้นเมืองร้อยละ 90 ในจังหวัดเกคา ประเทศโคลอมเบีย ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1971 เป้าหมายการทำงานเพื่อฟื้นฟูที่อยู่อาศัยของบรรพบุรุษ (ancestral land) สิทธิทางวัฒนธรรม การปกครองตนเอง และการบริหารส่วนท้องถิ่น เครือข่ายขององค์กรประกอบด้วยสภาชนพื้นเมืองกว่า 125 แห่ง และสมาคมท้องถิ่น 11 แห่ง เป็นตัวแทนสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่ม ได้แก่ นาซา, กัวปิอาโน, โตโตโร, โบลินดารา, กัวนาโก, โคโคनुโก, ยานาโคนา, อินกา และเอเปรารา หลักการทำงานขององค์กรเครือข่ายยึดหลักการไม่ใช่ความรุนแรงต่อต้านการใช้อาวุธ ไม่สนับสนุนกองโจร ใช้ความอดกลั้น ใช้เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยชุมชนโดยไม่ติดอาวุธ ถือกระบอกเป็นสัญลักษณ์เพื่อปกป้องพื้นที่สงวนของท้องถิ่นอย่างสันติ ใช้กฎหมายว่าด้วยถิ่นกำเนิด (Law of Origin) เป็นกลไกบริหารจัดการดินแดนของบรรพบุรุษ

ตัวอย่างการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในประเทศลาตินอเมริกา อาจช่วยให้เห็นความพยายามของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่จะสร้างเครือข่ายเพื่อสร้างพลังการเปลี่ยนแปลง เป็นการผสานความร่วมมือของชุมชนท้องถิ่นเพื่อถ่วงดุลอำนาจกับผู้ปกครองในรัฐบาล เป้าหมายคือการเปลี่ยนโครงสร้างสังคมที่มีใช้การแบ่งแยกทางเชื้อชาติ แต่เป็นการเชื่อมและประสานคนทุกกลุ่มเข้ามาเป็นพลเมืองที่มีฐานะเท่าเทียม หมายถึงความเป็นพลเมืองแห่งสายสัมพันธ์วัฒนธรรม (intercultural citizenship) (Dietz, 2017) พลเมืองที่เข้าใจวัฒนธรรมที่หลากหลายและสามารถสร้างปฏิสัมพันธ์เชิงบวกกับวัฒนธรรมที่แตกต่างกันได้

ผู้เขียน

ดร.นฤพนธ์ ตัววิเศษ ผู้จัดการฝ่ายวิจัยและส่งเสริมวิชาการ

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

เอกสารอ้างอิง

- Chénard, S. P. (2021). Interculturalism. The Canadian Encyclopedia. Retrieved from <https://thecanadianencyclopedia.ca/en/article/interculturalisme>
- Dietz, G. (2009). *Multiculturalism, Interculturality and Diversity in Education: An Anthropological Approach*. Münster, Germany: Waxmann.
- Dietz, G. (2017). Interculturality: an anthropological approach. *Perfiles Educativos*, 39(156), 192-207.
- Dupont, P. L., Sealy, T. & Modood, T. (2023). The relation between multiculturalism, interculturalism and cosmopolitanism in UK diversity politics. *Identities*, 30(6), 785-804, DOI: 10.1080/1070289X.2023.2186622
- Ewijk, H. V. (2010). *European Social Policy and Social Work: Citizenship-Based Social Work*. Oxon, England, UK: Routledge.
- Ibanez, B. P. & Sáenz, M. C. L. (Eds.). (2006). *Interculturalism: Between Identity and Diversity*. Bern: Peter Lang AG.
- Nagle, J. (2009). *Multiculturalism's Double-Bind: Creating Inclusivity Cosmopolitanism and Difference*. Ashgate Publishing.
- Nussbaum, M. (1997). *Cultivating Humanity: A Classical Defense of Reform in Liberal Education*. Harvard University Press.
- Piciocchi, C. (2015). From strategies to Constitutions. Identity, Multiculturalism and Interculturalism as Legal values: A Comparison between Europe and the Andean Countries. *Revista general de derecho público comparado*, 17.
- Rappaport, J. (2005). *Intercultural Utopias: Public Intellectuals, Cultural Experimentation, and Ethnic Pluralism in Colombia*. Duke University Press.
- Štuopytė, E. & Demidenko, V. (2024). *Interculturality in social work: methodological guideline*. Social Projects Institute.
- Walsh, C. E. (2020). Interculturality and Decoloniality. In Walter D. Mignolo & Catherine E. Walsh, *On Decoloniality: Concepts, Analytics, Praxis*, (pp. 57-80). Duke University Press.
- Walsh, C. E. (2023). *Rising Up, Living On: Re-Existences, Sowings, and Decolonial Cracks*. Duke University Press.